

УДК 811.521

Л. Аністратенко, здобувач
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка, м. Київ

ЯВИЩЕ СИНОНІМІЇ В ЯПОНСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧІЙ ТЕРМІНОЛОГІЇ

Досліджується явище синонімії у японській літературознавчій термінології. Встановлюються причини існування розгалуженої системи синонімії у термінології японського письменства; пропонується класифікація синонімічних одиниць досліджуваної галузевої термінології.

Ключові слова: японська мова, літературознавча термінологія, синонімія.

Як відомо, проблема термінологічної синонімії як одного із лексико-семантичних процесів є дискусійною. Більшість учених схиляються до думки про небажаність існування синонімії у термінології [Головин 1987, с.53-54; Даниленко 1977, с.65; Лотте 1941, с.9], оскільки наявність декількох планів вираження одного поняття суперечить одній із головних вимог до терміна – єдиного означення для певного явища. Відомо також, що фахова мова є похідною загальнолітературної мови, а отже має деякі успадковані риси, у тому числі утворення синонімів. Японська літературознавча термінологія має багате підґрунтя для виникнення синонімічних одиниць: тришаровість лексичного складу мови (*канго* 漢語, *варо* 和語, *гайрайго* 外来語), півторатисячолітня історія існування фахової мови (діахронічні синоніми; паралельне уживання архаїзмів), різні поетичні школи (кожна з яких карбувала власні терміни). Отже, нескладно передбачити існування явища синонімії у термінології японського письменства. Як і будь-які наявні у галузевій термінології лексико-семантичні процеси, синонімія потребує дослідження.

Синонімія у термінології неодноразово досліджувалася класиками термінознавства [Головин 1987; Даниленко 1977; Лотте 1941] та молодими ученими на матеріалі фахових мов [Задоєна; Колган 2009; Польщикова 2010; Фецько 2014]. Комплексного дослідження явища синонімії у японській літературознавчій термінології, за нашими даними, не здійснювалося.

Метою розвідки є дослідження синонімії у термінології японського літературознавства. Задля досягнення поставленої мети вважаємо за можливе виконати такі завдання: 1) визначити передумови та джерела формування певних груп синонімічних термінів; 2) спираючись на проаналізований масив термінів, запропонувати власну класифікацію синонімів фахової мови японського письменства. Об'єктом

дослідження є японські літературознавчі терміни, відібрані нами зі словників [Словник 2012; 新編文学用語辞典 1987; 日本文学史辞典 1954] та фахових текстів [紀貫之 2006].

Услід за термінологами, під поняттям “синонімія фахової мови” будемо розуміти “збіг за основним значенням слів, морфем, конструкцій, фразеологічних одиниць” [Головин 1987, с.53]. При цьому зауважимо, “що синоніми: 1) виражають одне поняття; 2) розрізняються за відтінками значень; 3) здатні до взаємозамінності в контексті” [Головин 1987, с.53].

Нам відомо, що синоніми фахової мови мають деякі відмінності від загальнолітературних. У загальнолітературній мові дуже поширені стилістичні синоніми, які використовуються в різних стилях мови. У фаховій мові такий різновид синонімів, як правило, не поширений [Даниленко 1977, с.73; Головин 1987, с.53]. Натомість термінологіям у більшості притаманна абсолютна синонімія (або термінологічна дублетність). Термінологічні дублети – це слова або словосполучення, які поєднуються особливою термінологічною співвіднесеністю з одним і тим самим науковим поняттям і об’єктом дійсності [Головин 1987, с.54].

Здебільшого, вчені поділяють термінологічну синонімію за критеріями зовнішньої форми (на лексичну /дублети/ та синтаксичну /слово – словосполучення, слово – аббревіатура/ [Головин 1987, с.53; Даниленко 1977, с.73-76]) та за ступенем тотожності значень: “абсолютні” та “відносні” синоніми, де абсолютними синонімами називають такі терміни, зміст яких повністю тотожний, а під поняттям “відносні синоніми” розуміють такі, у яких значення лише частково збігаються [Лотте 1941, с.9].

Відомою є аксіома про особливу активність явища синонімії на початкових етапах формування галузевої термінології [Даниленко 1977, с.78], коли формується система основних наукових понять (відповідно, термінів) різними мовними засобами – прямого запозичення, калькування, пошуку відповідного найменування у своїй національній мові. У досліджуваній термінології спостерігаємо невідповідність цьому твердженню. Японська літературознавча термінологія існує понад півтори тисячі років, проте має розгалужену систему синонімів. Семантична активність у фаховій мові японського літературознавства, на нашу думку, спричинена низкою факторів, одним із яких є японська мова як субстрат досліджуваної термінології.

На основі дослідження синонімії загальнолітературної японської мови О. Пашковський свідчить про «об’єктивні передумови і суб’єктивні прагнення до синонімічної різноманітності». Японська синоніміка характеризується широкою матеріальною основою, великими комбінаторними можливостями, прагненням мовців до вживання варіантів [Пашковський 1980, с.194]. Тришаровість сучасної лексики, співіснування слів різних типів збільшують обсяг словникового складу, поповнюючи синонімічні ряди [Пашковський 1980, с.191]. Отже, спираючись на дослідження лексикографів японської мови та власні спостереження, можемо констатувати наявність багатого підґрунтя для утворення синонімів японської літературознавчої термінології, якому сприяють такі фактори: тришаровість лексичного складу мови (*канго* 漢語, *ваго* 和語, *гайрайго* 外来語), півторатисячолітня історія існування фахової мови (діахронічні синоніми; паралельне уживання архаїзмів), різні поетичні школи (кожна з яких

карбувала власні терміни), відкриття країни після багатовікової ізоляції (паралельне існування японських та запозичених європейських термінів).

Отже, взявши до уваги теоретичні напрацювання вчених у дослідженні синонімії галузевих термінологій та зваживши на специфіку об'єкту дослідження, вважаємо за можливе запропонувати власну класифікацію синонімів японської літературознавчої термінології. При цьому акцентуємо увагу на виокремленні нами синонімів за *функціональним* критерієм. Зазначимо, що дослідження функціональних синонімів є новим і недостатньо розробленим теоретиками термінознавства і зустрічається у новітніх дослідженнях галузевих термінологій. Зокрема, аналіз синонімії за функціональним критерієм був здійснений Т. Комарницькою на матеріалі японської юридичної термінології. Окрім функціонального критерію, до дослідження синонімії японської літературознавчої термінології залучимо традиційні *етимологічний* та *структурний* критерії.

За *етимологічним* критерієм пропонуємо класифікувати синоніми за різними джерелами походження: за трьома лексичними групами японської мови *канго* 漢語, *ваго* 和語, *гайрайго* 外来語; за різними мовами-продуцентами запозичених термінів; за різними ознаками означуваного предмета, взятими за внутрішню основу для творення терміна.

За *структурним* критерієм, очевидно, можливо розглядати терміни-синоніми за лексико-синтаксичними особливостями, виходячи з поділу термінів, як і слів загальнолітературної мови, на словосполучення, словозчеплення, скорочення.

За *функціональним* критерієм вважаємо за можливе розрізняти синоніми за відмінними сферами функціонування: у різних галузях літературознавства, у різному часовому вимірі, у запозиченій та автентичній літературі.

Отже, за викладеними вище трьома критеріями пропонуємо таку класифікацію проаналізованих синонімічних одиниць японського літературознавства:

Абсолютні синоніми:

1. терміни-дублети етимологічного типу:

а) за лексичними групами (*канго* 漢語, *ваго* 和語, *гайрайго* 外来語);

б) за мовами-продуцентами запозичених термінів;

в) за різними ознаками означуваного предмета, взятими за внутрішню основу для творення терміна.

2. терміни-дублети морфолого-синтаксичного типу.

Функціональні синоніми:

а) за галузями літературознавства;

б) за діакронією;

в) за вживанням у національній та іноземній літературі.

Нижче розглянемо і обґрунтуємо кожен вид виділених нами груп синонімів.

Абсолютні синоніми. Як указують науковці, саме абсолютна синонімія, або дублетність, найбільш притаманна галузевим термінологіям. Під поняттям «абсолютні синоніми» будемо розуміти термінологічні одиниці, тождіжні за внутрішньою формою і взаємозамінні між сферами галузевої термінології (у межах однієї галузевої термінології).

Причинами виникнення синонімів (дублетів) у термінології частіше за все є різні джерела формування термінів [Даниленко 1977, с.73]. Встановлення причин існування абсолютних синонімів у японській літературознавчій термінології вважаємо одним із завдань нашого дослідження. Отже, розглянемо окремо виділені нами типи абсолютних синонімів японської літературознавчої термінології.

Терміни-дублети етимологічного типу. За нашими спостереженнями, ознаки синонімічної дублетності в японській літературознавчій термінології мають одиниці, утворені за допомогою прямого запозичення, вираженого транскрибуванням іншомовного слова і, відповідно, записом нового слова абеткою *катакана* 片仮名 (*гайрайго* 外来語); та одиниці, утворені шляхом часткового запозичення, тобто дослівного перекладу терміна (*канго* 漢語). Причиною утворення дублетів за моделлю *гайрайго-канго* (外来語 – 漢語), очевидно, є різні творці (а точніше, перекладачі) термінів. Наведемо кілька прикладів подібних одиниць: *ва:рудо рітерачюа* ワールド・リテラチュア *англ.* world literature – *секай бунтаку* 世界文学 – світова література; *ве:пу рі:буру* ウェール・リーブル *фр.* vers libre – *джіюіші* 自由詩 – верлібр; *саіенсу фікушюн* サイエンス・フィクション *англ.* science fiction – *катакушю:сецу* 科学小説 – наукова фантастика; *торансуреішюн* トランスレイション *англ.* translation – *хон'яку бунтаку* 翻訳文学 – перекладна література; *торіроджі:* トリロジー *англ.* trilogy – *санбусакү* 三部作 – трилогія.

Велику частотність серед термінів-дублетів мають одиниці, утворені за допомогою суфікса *-шюгі* 主義, який у більшості випадків вказує на певний напрям літератури і відповідає українському суфіксові *-ізм*. Наприклад: *моданідзүму* モダニズム *англ.* modernism – *кіндай шюгі* 近代主義 – модернізм; *ріарідзүму* リアリズム *англ.* realism, *фр.* réalisme – *шяджіцу шюгі* 写実主義 – реалізм; *санборісүму* サンボリズム *фр.* symbolisme – *шю:чю:шюгі* 象徴主義 – символізм; *начюарідзүму* ナチュラリズム *англ.* naturalism – *шідзешюгі* 自然主義 – натуралізм.

Проаналізуємо інший тип виділених нами абсолютних синонімів японської літературознавчої термінології, які утворилися шляхом *запозичення найменування одного поняття з різних мов*. Відповідно, такі синонімічні терміни мають ідентичні значення і відмінні зовнішні форми. Наведемо кілька прикладів подібних одиниць: *іроні:* イロニー *фр.* ironie – *айроні:* アイロニー *англ.* irony – іронія; *арукаізүму* アルカイズム *фр.* archaïsme – *а:кейдзүму* アークイズム *англ.* archaism – архаїзм; *ономатоні:* オノマトピーア *англ.* onomatopoeia – *ономатопе* オノマトペ *фр.* onomatopée – ономатопея.

До термінів-дублетів етимологічного типу ми зарахували також синоніми, чия внутрішня форма була утворена за *різними ознаками означуваного предмета*. Такі терміни, як і проаналізовані вище синоніми, вказують на єдине поняття і мають відмінні зовнішні вираження (ознаки). Наприклад, розглянемо синонімічну пару *рекіші моногатарі* (歴史物語, *досл.:* “історична повість”) – *окіна моногатарі* (翁物語, *досл.:* “оповідання старця”), якими означають середньовічний прозовий жанр, головною темою творів якого була історія Японії, що викладалася у вигляді окремих життєписів імператорів, канцлерів тощо. Як бачимо, у внутрішній формі першого терміну *рекіші моногатарі* (歴史物語, *досл.:* “історична повість”) висвітлена ознака головного змісту творів – історична оповідь. У семантичній основі другого синонімічного терміну

окіна моногатарі (翁物語, досл.: “оповідання старця”) покладена інша ознака – головного оповідача – старця. Майже у всіх творах цього жанру оповідь ведеться від імені столітнього старця (*окіна翁*).

Наведемо ще кілька подібних прикладів: *цукеку* (付句, досл.: “додана строфа”) – *гоку* (後句, досл.: “наступна строфа”) – наступна строфа *ренга*, яка дописується до попередньої строфи *маеку*.

Хіко-ічі банаші (彦一話, досл.: “оповідання про кращого хлопця”) – один із п’яти головних жанрів японської народної казки *мукаші-банаші*, до якого належать казки про відомих особистостей, інколи про реальних історичних осіб. Синонім цього терміна – *ерай хіто-но о-ханаші* (偉い人のお話, “казки про великого /славетного/ хлопця”).

Другою групою синонімічних термінів етимологічного типу, виділених нами у межах літературознавчої термінології японського письменства, є дублети *морфолого-синтаксичного* типу. Синтаксичні синоніми – синтаксичні конструкції, співвідносні за будовою й ідентичні за значенням [Головин 1987, с.54], які є результатом синхронного існування двох варіантів найменування – повного і короткого [Даниленко 1977, с.76]. Короткий варіант може створюватися або шляхом лексичного скорочення терміна-словосполучення, або шляхом заміщення словосполучення однослівним найменуванням (складноскороченим, складним або похідним словом) [Даниленко 1977, с.76].

У межах японської літературознавчої термінології типовими виявилися такі синтаксичні синонімічні відповідності:

Словосполучення – слово. Наприклад: *хайкай-но ута* (俳諧の歌) – *хайкай-ка* (俳諧歌, досл.: “гумористична /жартівлива/ пісня”) – назва віршів десятого сувою антології “Кокін-вака-шю”.

Слово – скорочене слово. Наприклад: *шікімоку* (式目, досл.: “збірка правил”) – *шікі* (式, досл.: “правила”) – теоретичні праці, які містять правила зі складання віршів жанрів *ренга* та *хайкай*; *айрен* (哀憐, досл.: “жаль”, “співчуття”) – *рен* (憐, досл.: “жаль”, “співчуття”) – поетична категорія *хайкай*, яка виражає тонкий смуток, на зразок *аваре* у придворній поезії *вака*.

Отже, вище ми проаналізували абсолютні синоніми японської літературознавчої термінології, серед яких нами були виділені групи одиниць етимологічного та морфолого-синтаксичного типів. Були встановлені причини існування абсолютної синонімії у межах досліджуваної термінології: запозичення термінів на означення одного поняття з різних європейських мов, різні способи адаптації запозиченого терміну (дослівний переклад, повне запозичення), паралельне існування повної та скороченої форми, різні ознаки позначуваного поняття, взяті за основу для творення внутрішньої форми терміна.

Функціональні синоніми. На відміну від проаналізованих вище абсолютних синонімів, функціональні синоніми не є взаємозамінними між галузями однієї терміносистеми. Тобто під поняттям «функціональні синоніми» будемо розуміти одиниці, що мають аналогічні або близькі внутрішні форми на позначення одного спільного поняття, проте мають чітку диференціацію у сфері вживання.

За попередньо проведеним нами аналізом, у межах японської літературознавчої термінології можемо констатувати наявність груп функціональних синонімів, які різняться за такими сферами вживання:

- 1) за різними галузями літературознавства;
- 2) за діахронією;
- 3) за вживанням у національній та іноземній літературі.

Виявлені нами приклади першої групи функціональних синонімів японської літературознавчої термінології (за різними галузями літературознавства) є вживаними у конкретних жанрах літератури. Наприклад, алюзія на відомий вірш іншого автора, часто з використанням прямої або видозміненої цитати з цього твору, у жанрі *ренга* має назву *хонка-дзукє* (本歌付け, досл.: “поєднання з головною піснено”), у жанрі *танка* – *хонкадори* (本歌取り, досл.: “слідом за головною піснено”). Аналогічний стилістичний засіб алюзії у прозі має й іншу назву – *хонмондори* (本文取り, досл.: “слідом за головним твором”). Названі синонімічні терміни закріплені за конкретним жанром або родом літератури і не є взаємозамінними у контексті.

Наведемо інший приклад: *сакї* (作意, досл.: “конструкція”) – термін, запроваджений Мацуо Башо для означення форми та побудови вірша-*хайку*. Ідентичний за семантикою термін існував уже у середньовічній поезії для означення форми віршів-*танка*, мав назву *сама* (さま, досл.: “вид, образ”) і уперше згадується в передмові Кі-но Цураюкі до антології “Кокін-шю” (913 р.) [紀貫之 2006]. Сьогодні ці синонімічні терміни уживаються виключно у поезії конкретного жанру (*танка* або *хайку*).

Проаналізуємо другу групу класифікованих нами функціональних синонімів, які різняться за вживанням у часовому вимірі. Для прикладу візьмемо синонімічну пару *натаута* (長歌, досл.: “довга пісня”) – *цьока* (長歌, досл.: “довга пісня”). Часто ці терміни вважаються абсолютними синонімами, проте деякі авторитетні літературознавці, як-от О. І. Мамонов, здійснюють чітку диференціацію у вживанні цих термінів: “І *цьока*, і *натаута* є читаннями одного ієрогліфа зі значенням «довга пісня». Для означення поетичної форми «довга пісня» часів «Ман-йо-шю» вживається слово «*цьока*», а «*натаута*» означає поетичну форму, яка існувала тисячу років потому, в епоху Едо” [Мамонов 1971, с.40]. Тобто, науковці схильні зробити чітке розмежування у вживанні назв одного поетичного жанру VIII ст. і аналогічних відроджених поетами “національної школи” (*кокугаку*, 国学) “довгих пісень” XVIII ст. Зазначимо, що як давні “довгі пісні”, так і відроджені за доби Едо, є ідентичними за жанрово-стилістичними характеристиками, а мають відмінність лише у часі створення.

До третього типу функціональних синонімів японської літературознавчої термінології належать одиниці, які означають тотожні поняття, проте різняться за сферою вживання “*національне – запозичене*”. Тут спостерігаємо паралельне існування запозиченого з європейських мов терміна та автентичного японського. При цьому, запозичений термін вживається для означення або перекладної, або створеної за європейським зразком літератури; тоді як автентичний термін вживається для обслуговування національного сегменту літературознавства. Наприклад:

місу ミス *англ.* myth – *шінва* 神話 – міф;

те:ма テーマ *нім.* thema – *шюдай* 主題 – тема;

реджендо レジェンド *англ.* legend – *денсецу* 伝説 – легенда;

метафа: メタファー *англ.* metaphor – *ан'ю* 暗喩.

Отже, вище ми проаналізували і обґрунтували запропоновану нами класифікацію функціональних синонімів японської літературознавчої термінології за трьома групами. У складі першої групи були досліджені синоніми, вживані у виключно конкретній галузі літературознавства. До другої групи функціональних синонімів ми зарахували терміни-синоніми, функціональні у діахронії. Третю групу становлять терміни, диференційовані за вживанням у національній та іноземній літературі.

Вище ми проаналізували явище синонімії японської літературознавчої термінології. Нами була запропонована класифікація термінів-синонімів досліджуваної термінології на основі трьох критеріїв: етимологічного, структурного та функціонального. Також були встановлені об'єктивні причини розгалуженої системи синонімії термінології японського письменства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Головин Б. Н. Лингвистические основы учения о терминах: Учеб. пособие для филол. спец. вузов / Б. Н. Головин, Р. Ю. Кобрин. – М: Высшая школа, 1987. – 104 с.
2. Даниленко В. П. Русская терминология: Опыт лингвистического описания / В. П. Даниленко. – М.: Наука, 1977. – 248 с.
3. Задожня Л. Синонімія в сучасній українській термінології цукрового виробництва [Електронний ресурс]: Режим доступу: http://vlp.com.ua/files/50_3.pdf.
4. Колган О. Явище синонімії в термінології гірництва / Олена Колган // Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології» – 2009. – № 648. – С. 82–87.
5. Лотте Д. С. Некоторые принципиальные вопросы отбора и построения научно-технических терминов. – М.: Изд-во акад. наук СССР, 1941. – с. 26 с.
6. Мамонов А. И. Свободный стих в японской поэзии. – М.: Наука, 1971. – 192 с.
7. Пашковский А. А. Слово в японском языке / А. А. Пашковский. – М.: “Наука”, 1980. – 208 с.
8. Польщикова О. Синонімія в українській телекомунікаційній термінології / Ольга Польщикова // Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології». – 2010. – № 675. – С. 42–44.
9. Словник української мови: в 11 томах. — Том 9, 1978. – С.185.
10. Словник японських літературознавчих термінів / Л. С. Аністратенко, І. П. Бондаренко – К.: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2012. – 208 с.
11. Фецько І. Синонімія в сучасній українській музейній терміносистемі / Іванна Фецько // Наукові виклади. – 2 / 2014. – С.65-70.
12. 日本文学史辞典 / 西尾實. - 東京: 日本評論新社, 1954. – 980 p. (Nihon bungakushi jiten / Nishio Minoru. – Tōkyō: Nihon hyōron shinsha, 1954. – 980 p.).
13. 新編文学用語辞典 (A Handbook of Literary Terms) / 福田陸太郎・村松定孝. - 東京: こびあん書房, 1987. – 280 p.
14. 紀貫之古今和歌集 (Передмова Кі-но Цураюкі) // 古今和歌集. Збірка старих і нових японських пісень: поетична антологія. (905-913 pp.) “Кокін-вака-сю” / Передм., пер. з яп. та комен. І.Бондаренка. – Київ: Факт, 2006. – С.28-62.

Стаття надійшла до редакції 18.03.2016 р.

Л.Анистратенко, соискатель
Институт филологии КНУ имени Тараса Шевченко, г. Киев

ЯВЛЕНИЕ СИНОНИМИИ В ЯПОНСКОЙ ЛИТЕРАТУРОВЕДЧЕСКОЙ ТЕРМИНОЛОГИИ

Исследуется явление синонимии в японской литературоведческой терминологии. Выясняются причины существования разветвленной системы синонимии в терминологии японского литературоведения; предлагается классификация синонимических единиц данной отраслевой терминологии.

Ключевые слова: японский язык, литературоведческая терминология, синонимия.

L.Anistratenko, postgraduate student

Institute of Philology, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv

PHENOMENON OF SYNONYMY IN JAPANESE LITERARY TERMINOLOGY

The phenomenon of synonymy in Japanese literary terminology is analyzed. The reasons of existing wealthy synonymy system in the terminology of Japanese literature are finding out. Also the classification of synonymy units is proposed.

Key words: Japanese language, literary terminology, synonymy.

УДК 811.521'282.3'27:82-31

І. Батюк, асист.,
Львівський національний університет
імені Івана Франка, м. Львів

ФУНКЦІЇ КАНСАЙСЬКОГО ДІАЛЕКТУ ТА ЙОГО ВЗАЄМОДІЯ З ЛІТЕРАТУРНОЮ МОВОЮ У ТВОРАХ ЮКІО МІШІМІ (НА МАТЕРІАЛІ РОМАНІВ «ПЛЕСКІТ ХВИЛЬ» ТА «ЗОЛОТИЙ ХРАМ»)

У статті розглянуто функції кансайського діалекту у романах Юкіо Мішімі «Плескіт хвиль» та «Золотий храм». Діалект використано як засіб правдоподібного зображення дійсності, передачі приналежності героїв до певного регіону та означення їхнього віку. У статті також зацентовано увагу на випадках переходу героїв-носіїв діалекту на літературну мову і можливих причинах цього.

Ключові слова: кансайський діалект, функції діалекту, літературна мова.

Японці послуговуються діалектами не тільки у щоденному спілкуванні, але і в художній літературі знаходимо чимало прикладів їх вживання. Цікаво, що діалект використовують не тільки письменники, які самі походять з регіону його побутування, але й ті, хто народився і виріс в інших місцевостях. Дослідник П. Ю. Гриценко виділяє два види текстів, які, на його думку, посідають проміжне місце між літературною мовою та діалектом: а) тексти, які автори дещо стилізують під діалект, однак загалом